№ 221 Դեկտեմբերի 11 (23) 1880 Դեկտեմբերի 11 (23) № 221

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ"

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թուին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն դիրքով և նոյն պրօգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետևեալ օրերից):

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ:

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ:

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գերմանիայի յետադիմութիւնը: — Ներքին տեսութիւն: Ներքին լուրեր: — Արտաքին տեսութիւն: Միջազգային յարաբերութիւնները: — «Մշակի» հեռագիրներ — Յայտարարութիւններ: — Բանասիրական: Նամակ Ֆրանսիայից:

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՅԵՏԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆԸ

Որքան Գերմանիան առաջադէմ էր Ֆրանսիայի հետ ունեցած պատերազմից առաջ, այնքան նա հետզհետէ յետադէմ դարձաւ Ֆրանսիայի վրա յաղթող հանդիսանալուց յետոյ:

Պատերազմից առաջ Գերմանիան հետզհետէ հրատարակեց մի շարք ազատամիտ օրէնքներ:

Ամեն մի դաւանութեանը պատկանող զաւակները սովորում էին ջոկ դպրոցներում, չը կային ընդհանուր ժողովրդական դպրոցներ: Գերմանիան հիմնեց խառն դպրոցներ, որտեղ ոչ թէ միայն երկու սեռի, բայց և բոլոր դաւանութիւնների երեխաները, քրիստոնեայ թէ հրէայ, միասին էին սովորում: Իսկ այժմ կրկին հարց է զարթնում վերադառնալ առաջվայ դրութեանը, այն է նորից հիմնել դաւանական դպրոցներ, այսինքն որ կաթօլիկ մանուկները ջոկ սովորեն, բողոքականները ջոկ և հրէաները ջոկ:

Պատերազմից առաջ Գերմանիան յայտնեց պարտադիր քաղաքական ամուսնութեան օրէնքը, այժմ գերմանական պարլամենտում կրկին հարց է զարթնում վերցնել քաղաքական ամուսնութիւնը և կրկին դարձնել ամուսնութիւնը միմիայն կրօնական: Գերմանիայի պէս մի երկրում, որտեղ բազմաթիւ դաւանութիւններ և բազմաթիւ ցեղեր կան, պարտադիր քաղաքական պսակը և քաղաքական մկրտութիւնը միջոց էր տալիս այդ դաւանութիւններին ու ցեղերին գերմանացիներին, սլավեաններին ու հրէաներին միմեանց մօտենալ, ձուլվել մի ազգութեան մէջ: Կրօնական ամուսնութիւնը կրկին սառնութիւն կը գցի այս և այլ ցեղերի ներկայացուցիչների մէջ, խտրութիւն կը դնի դաւանութիւնների մէջ:

Պատերազմից առաջ հրէաները ստացան միւս քաղաքացիների հետ կատարեալ հաւասար իրաւունքներ, իսկ այժմ կրկին խնդիր է զարթել զրկել հրէաներին իրանց ստացած իրաւունքներից:

Պատերազմից առաջ յայտնված էր տպագրական խօսքի և հրապարակական ժողովների կատարեալ ազատութիւնը: Այժմ այդ ազատութիւնը արդէն սահմանափակված է սօցիալիստների դէմ հրատարակված բացառական օրէնքի շնորհով, որ իսկապէս միջոց է տալիս կառավարութեանը խստութեամբ վերաբերվել ոչ թէ միայն դէպի սօցիալիստները, բայց և դէպի ամեն իրան անհաճելի լրագիրը կամ հրապարակական ժողովը:

Այդպիսով վերջին պատերազմից առաջ առաջադէմ, ազատամիտ եղած Գերմանիան այժմ ամեն կողմից կատարեալ յետադիմութեան մէջ է գտնվում:

Սահմանադրական կառավարութիւնից Գերմանիան հետզհետէ դառնում է անձնական կառավարութիւն, շնորհով իշխան Բիսմարկի անսահման իշխա-

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

Նիցցա, 8 դեկտ. (26 նոյեմբ.)

Անձնական գործերս ստիպեցին ինձ այս ձմեռ անցկացնել հարաւային Ֆրանսիայի մի գեղեցիկ անկիւնում և որովհետև ճանապարհս անցնում էր Բէրլինի և Փարիզի վրայօք, ուստի անօգուտ չը համարեցի ինձ համար փոքր ի շատէ ծանօթանալ այդ քաղաքների հայ հասարակութեան հետ:

Բէրլինում միայն մի հայ գտայ, այն է պ. Անդրէաս Արծրունին. այդ երիտասարդ գիտնականը, հեռու իր հայրենիքից ու բարեկամներից, ինքնիրան տուած է գիտութեան, և այս ես պէտք է ասած, իր արժանի պատիւն ու յարգանքը կը կրէ գիտնական դասից. Նա պրիվատ-դոցենտ է Բէրլինի համալսարանի մէջ և մի և նոյն ժամանակ արքունական հանքաբանական թանգարանի տեսուչ (կուստօս) է (Privatdocent a. d. kgl. Universität, Custos a. mineralogischen Museum): Չը նայելով իր գործերի շատութեանն ու ծանրութեանը, պ. Արծրունին ժամանակ է գտնում երբեմն երբեմն յօդուածներ գրել գերմանական լրագրների մէջ հայոց մասին. այդ պատիւ է անում պարոնին, որ նա չէ մոռանում իր ազգը. երանի թէ մեր միւս գիտնականները նորա բարի օրինակին հետևէին:

Փարիզում ես գտայ աւելի մեծ հայ հասարակութիւն, քան թէ կարող էի սպասել, և որովհետև այնտեղ աւելի երկար ժամանակ մնացի, ուստի միջոց ունեցայ աւելի մօտիկ ծանօթանալ այդ հասարակութեան հետ: Ահա մօտաւորապէս Փարիզում գտնվող հայերի քանակութիւն և նոցա ինչ գործով պարապելու ցանկը:

Ուսանողք. 17 բժշկութեան, 11 երկրագործութեան, 6 զանազան լիցէների մէջ, 3 իրաւաբանութեան, 3 էքօլ սանթրալ, 2 էքօլ դէ-բօ-զար, 2 էքօլ դէ-բօն-դէ-շօսսէ, 1 էքօնօմի պօլիթիկ, 1 դեղագործութեան, 1 իրաւաբան (այլ երկիր աւարտած այստեղ կը կատարելագործէ), 1 բժիշկ (նոյնպէս), 2 բժիշկ (Փարիզի մէջ գործող): Վաճառականք. 6 վաճառական-կօմիսիօներ, 4 ադամանդի վաճառական, 3 սեղանաւոր, 2 ռանթիէ (капиталисты). 3 բիրժայի վրա գործող. 3 գրագրութեամբ պարապող, 2 լուսանկար, 7 ոսկերիչ, ներկարար և այլ զանազան արհեստներով պարապող, 3 մանր-մունր ապրանքներ վաճառող. բացի սրանցից կան մի քանի կանայք և երեխայք, որոնց թիւը 15-ի կը հասնի:

Ինչպէս ուսանողների, նոյնպէս և վաճառականների մեծ մասը տաճկաստանցի հայեր են, բայց կան և Կովկասից, նոյն իսկ Թիֆլիսից վաճառականներ և ուսանողներ:

Եթէ մինչև այժմ ես գրեթէ համոզված էի, թէ հայերը բնակութիւն ձգելով մի օտար քաղաքում կամ երկրում՝ բոլորովին մոռանում են իրանց լեզուն, հայրենիքը և մինչև անգամ ծագումը, այժմ պէտք է խոստովանեմ, որ համոզմունքս բոլորովին սխալ ու անտեղի է եղել, գոնէ Փարիզի վերաբերութեամբ. որտեղ է խօսվում մաքուր հայերէն լեզուով, որտեղ է տեսնվում անկեղծ սէր դէպի Հայաստան և ջանք ու աշխատանք նորան օգտաւէտ զաւակներ լինելու, եթէ ոչ Փարիզի մէջ:

Ինձ փոքր ի շատէ ծանօթ է, ի թիւս այլոց, Թիֆլիսի, Մոսկվայի և Ս. Պետերբուրգի հայ հասարակութեանց հոգին ու կազմակերպութիւնը, բայց անկեղծօրէն կասեմ, որ ոչ մէկ տեղ չեմ տեսած այնպիսի սէր և եղբայրական յարաբերութիւններ, ինչպէս Փարիզի հայ ուսանողների ու վաճառականների մէջ: Բարեսիրտ ընթերցողը լաւ գիտէ, որ որտեղ կայ եղբայրական սէր, այնտեղ այդ սէրը պէտք է տայ բարի պտուղ, այդպէս էլ եղած է Փարիզի մէջ. պատուական «Մշակի» այս ամառուայ համարների մէջ կարդացած կը լինի ընթերցողը, որ Փարիզի հայ ուսանողութեան մէջ մի երջանիկ միտք է ծագել —հիմնել մի ընկերութիւն Հայկազեան-Ուսումնասիրաց անունով, որի նպատակն է «աղքատ հայ պատանեկաց ընկերութեան ծախուք Եւրոպիոյ մէջ բարձրագոյն ուսմունքներ *) սովրեցնել տալու, որպէս զի գիտութիւնք ծաւալին ի հայրենիս» (յօդ. I. ըստ կանոնագր.) «Ընկերութեան որդեգիրք պարտաւորեալ են ի Հայաստան երթալ իրենց ուսումն աւարտելէն վերջը՝ ազգային դպրոցաց միոյն մէջ երեք տարի անընդհատ չափաւոր թօշակով դասախօսութիւն ընելու համար: Այս մասին հարկ և արժան եղած երաշխաւորութիւնը պէտք է առնէ ազգային-ուսումնական խորհուրդը» (յօդ. 4) Ահա ընկերութեան նպատակը. արդեօք սորանից էլ աւելի գեղեցիկ բան կարող էր հնարել մի բուռն ուսանողութիւն, մի փոքրիկ խումբ եռանդուն ու հայրենեաց սիրոյ մէջ տոչորված երիտասարդների:

Իրաւունք ունենք արդեօք մենք, հայերս պահանջել այդ երիտասարդներից աւելի մի բան. բարոյական և սուրբ պարտք չէ մեզ ի խորհին սրտէ շնորհակալութիւն մատուցանել այդ վառուն երիտասարդներին, մանաւանդ նոցա պարագլուխ ազգասէր ու հայրենասէր պ. Սիմէօն Ռաֆայէլեանցին, և մեր կարողութեան չափ օգնել նրանց գեղեցիկ ձեռնարկութեանը: Ի՞նչ կը նշանակէ մեր ունեցողների համար (նոքա քիչ չեն, փառք Աստուծոյ) անգամ գրվել այդ ազգօգուտ ընկերութեանը և տարեկան որ և իցէ 18½ ֆրանկ (7 ր. 40 կոպ. այժմեայ գնով) վճարել: Մեզ և մահկանացու մեզ չի լինի մեզ համար խուլ մնալ մեր երիտասարդաց աղաչանքին ու պաղատանքին, որոնք աղաղակում են մեզ ասելով «դուք մեզնից ուսեալ ու գիտուն մարդիկ կը պահանջէք ազգի օգտին ու բարօրութեան համար, մենք պատրաստ ենք ձեզ տալ այդ մարդիկը, միայն, ի սէր Աստուծոյ, օգնեցէք մեզ»: Քանի անգամ հազիւ կարողանայ անտարբեր մնալ նրանց աղաչանքին, բայց հայոց մէջ գտնվում են անձինք, որոնք քարից էլ աւելի ամուր սիրտ ունեն և բացի նրանից որ ոչինչ օգուտ չեն բերում ազգին (շնորհ էլ չունեն դրա համար), նրանք ամեն կերպով աշխատում են ամեն մի բարի գործ, ամեն մի ազգօգուտ գործ ճնշել, խեղդել, մեռցնել սկզբումը, չը թողլ տալ լոյս անգամ տեսնելու:

Նոյնը պատահել է Փարիզի խեղճ հայ ուսանողների հետ. այս ամառ Ռուսաստանից մի ինքնագլուխ ազգասէր ձևացնող հայ ոմն եկել է Փարիզ և ցանկութիւն է յայտնել ուսանողներին ծանօթանալ նրանց հիմնած ընկերութեան հետ. երբ ուսանողները մեծ սիրով կատարել են նորա ցանկութիւնը և խնդրել են նորա համակրութիւնը, նա եզուիտական ժպիտը դէմքին պատասխանել է հետևեալը՝ «ես չեմ կարող ձեզ համակրել, որովհետև ձեր ընկերութիւնը դատարկ բան է. թողէք ձեր գաղափարը, այդ ձեր ոյժից շատ բարձր է, դուք չէք հասնի ձեր նպատակին, դուք մոլորվում էք...» և այլ այսպիսի դատարկաբանութիւններ: Կը լսես, սիրելի ընթերցող, այսօր Փարիզի ուսանողութիւնը ընկերութիւն կը կազմէ, նրան կասեն՝ «թող, այդ դատարկ բան

*) Ընկերութեան սովրեցնել տալիք ուսումներն են. երկրագործութիւն, ճարտարագործութիւն, հանքաբանութիւն, մեքենագործութիւն, վաճառականութիւն, իրաւագիտութիւն, բժշկութիւն և այլն:

կալութեան գերմանացիների վրա:

Գերմանիայի այդ ընդհանուր յետադիմական շարժման մէջ ամենահրէշաւորը, ի հարկէ, հրէաների դէմ յայտնված շարժումն է:

Այդ շարժումը խիկալէս կրօնական մոլեռանդութիւնից դրդված մի շարժումն է և միայն քօղարկվում է տնտեսական պայմանների դիմակով: Եթէ հրէաները ֆինանսական գործերի մէջ անազնիւ են, եթէ նրանք վաշխառու, հարստահարող են, պէտք է յայտնել ընդհանուր խիստ օրէնքներ վաշխառութեան և այլ և այլ հարստահարութեան դէմ և ոչ թէ հրէաների դէմ բացառական օրէնքներ հրատարակել, որովհետև նոյն վաշխառուներն ու հարստահարողները կարող են և գերմանացիներ լինել: Եթէ բացառական օրէնքներ յայտնվեն միայն հրէաների դէմ, ի՞նչպէս կը պատժվի բուն գերմանացին, որ նոյնպէս վաշխառութեամբ կամ հարստահարութեամբ է պարապում. մի՞թէ նա բոլորովին չի պատժվի, կամ մի՞թէ նրան նախ և առաջ պէտք է հ ր է ա յ յայտնել և յետոյ նոր պատժել որպէս հարստահարող կամ վաշխառու:

Իսկ թէ իրանք գերմանացիներն էլ ազատ չեն այդ ախտերից, այդ մենք տեսանք, երբ քանի մի տարի առաջ հրէայ պատգամաւոր Լասկէր, գերմանական պարլամենտում մերկացրեց ֆինանսական խարդախութիւնների ահագին կազմակերպութիւնը, որի պարագլուխները ոչ թէ հրէաներն էին, բայց նոյն իսկ ամենայայտնի, ազնուական ընտանիքներին պատկանող գերմանացիները:...

Եւ ես չենք խօսում այն բանի վրա թէ որքան ապերախտութիւն կը լինէր Գերմանիայի կողմից սահմանափակել այն ցեղի իրաւունքները, որ միայն կէս միլիոնի թւով լինելով քառասուն միլիոն գերմանացիների մէջ, ընծայեց Գերմանիային այդքան շատ երևելի անձնաւորութիւններ գիտութեան, արհեստների, երաժշտութեան, գրականութեան և պետական կեանքի մէջ: Այդ անուններր Գերմանիան պարծանքով կը յիշի միշտ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ստացանք ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ Լազարեան ճեմարանի աշակերտներից 105 րուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։

—

Դեկտեմբերի 5-ից ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են, որ այս աշնանը եղանակը սաստիկ երաշտ էր, բայց ահա իններորդ օրն է, որ ձիւն է գալիս և սաստիկ ցրտեր է անում։ Գիւղացիները երկիւղ են կրում, որ երկար երաշտութեան պատճառով ցանքերի արմատները փչացած կը լինեն։ Այժմ ցորենի չանաղը (3 պուտ և 10 ֆունտ) ծախվում է 7 րուբլ 40 կոպ., մսի ֆունտը 8 կոպէկով, իւղը 50 կ., մի հատ ձու 2 կ.։

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են. «Դեկտեմբերի 4-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին նկատելի եղաւ մեզ մօտ լուսնի խաւարումն։ Այդ երևոյթը, որ տևեց մի ժամի չափ, սաստիկ վախեցրեց անտեղեակ ժողովրդին։ Ամբողջ մի ժամի չափ հրացանների թնդիւնով անտեղեակ ամբոխը աշխատում էր արտաքսել լուսնի վրայից ս ա տ ա ն ա յ ի ն, որին վերաբերում է լուսնի խաւարումն»։

—

Պ. Գասպար Ամիրեանց ուղարկել է մեզ ԴԵՐԲԵՆԴԻՑ 20 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների։

—

ՎԱՐԴԱՇԷՆԻՑ մեզ գրում են. «Գարալի գաւառամասի պրիստաւ, Պ. Անդրօնիկօվ շատ սիրում է գործ ածել մտրակը ստորադրեալների հետ իր ունեցած յարաբերութիւնների մէջ։ Երբ խնդրատուները ներկայանում են պ. Անդրօնիկօվին, նա նախ և առաջ ծեծել է տալիս նրանց, յետոյ լսում է նրանց խնդիրը կամ գանգատը։ Նորերս մի գիւղացի ձիով անցնում է Վարդանլի գիւղի միջով, և տեսնելով որ պ. Անդրօնիկօվ գիւղական հասարակութեան հետ կանգնած խօսում է փողոցում, անցորդը սախկան քաղաքավարութեան համեմատ, թէև չէ ճանաչում անձամբ պրիստավին, գդակը վեր է առնում և այդպէս բարևելով կամենում է անցնել։ Բայց պրիստավը հրամայում է կանգնեցնել նրան, վեր բերել ձիուց և բազմութեան առջև մի ուժգին ապտակ է զարկում գիւղացու երեսին։ Գիւղացին սկսում է աղաղակել, իսկ պ. պրիստավը յայտնում է, որ եթէ անցորդը դարձեալ ձայն հանի, օրինաւոր կերպով ծեծել կը տայ նրան։ Գիւղացին, ասում են դիտաւորութիւն ունի գանգատվել պ. նահանգապետին»։

—

ՑԱՐԻՑԻՆԻՑ, պ. կրասիլնիկօվից ստացանք 30 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների։ Այդ գումարից 15 րուբլ նուիրել են Բուդաղեանց եղբայրները, և 15 րուբլ նուիրել է Վասիլի Ալէքսանդրովիչ Օրէխով։

—

Վրաց «Դրօէբա» լրագիրը մի լաւ միջոց է գտել վրացիացնել ամբողջ Հայաստանը։ Հէնց որ մի հայ կաթօլիկութիւն է ընդունում, նա դառնում է վ ր ա ց ի։ Արդանուշի մէջ, ասում է վրաց թերթը, ազգաբնակութիւնը բաղկացած է մահմետականներից, հայ լուսաւորչականներից, և կաթօլիկ վրացիներից։ Այդ երկու վերջին ազգութիւնները հ ա յ ե ր է ն են խօսում, աւելացնում է թերթը։ Ուրեմն կրօնով կաթօլիկ, լեզուով հայ,—իսկ ազգութեամբ վրացի են։ Այդ ինչպէս է պատահել, որ վրացիները ոչ թէ միայն ընտանեկան և հասարակական կեանքում հայերէն են խօսում, բայց և իրանց կրօնական բոլոր արարողութիւնները հայերէն լեզուով են կատարում։ Երևի «Դրօէբա» շուտով կասի որ Վենետիկի Մխիթարեանները վ ր ա ց ի են, որովհետև հայ-կաթօլիկ են։

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ հաղորդում են հետևեալը։ «Տեղիս առաջնորդ սրբազան արքեպիսկոպոս Եզիազարը, որ մի ալեզարդ և կեանքից յոգնած ծերունի է, հոգևոր իշխանութեան հրամանով փոխադրվում է վերջապէս էջմիածին։ Ում կուզարկեն նրա տեղը, յայտնի չէ։ Գուցէ ոչ ոքին, որովհետև էջմիածինը այժմ սովորութիւն է ընդունել ազատ մնացած թեմերի վրա ոչ ոքին չը նշանակել, իսկ առաջնորդներին հասանելի ռոճիկը իր մօտ պահել»։

—

Մի պարսկաստանցի հայ երիտասարդ, որ մի քանի տարի առաջ եկած էր ԹԻՖԼԻՍ և մի վաճառականի մօտ գործակատար էր, վճռում է նորերումս պսակվել։ Մի վարձված միջնորդ ճարում է նրա համար մի աղջիկ 2000 րուբլ բաժինքով և թանգագին զարդարանքներով։ Երիտասարդին հաւանում են աղջկայ ծնողները և նա պսակվում է։ Հարսանիքից յետոյ անցնում է մի երկու շաբաթ և ամենքը բաղդաւոր են երևում, բայց յանկարծ նորափեսան, որ արդէն առացել է 2000 րուբլ և իր նշանածի թանգագին զարդարանքները, անհետանում է։ Ծնողները երկար ժամանակ նրան որոնելուց յետոյ, յուսահատված վերցնում են իրանց տուն իրանց որբ մնացած և բաժինքից կողոպտված աղջկան։

—

Մեզ հաղորդում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ հետևեալ օտարոտի անցքի մասին։ «Այս օրերս Երեւանի բնակիչների հանգիստը վրդովվեցաւ գիշերվայ ժամը 10-ին զինուորական փողհարների անսովոր ձայներով։ Ցայտնվեցաւ որ Ռուսաստանից նոր եկած երիտասարդ օֆիցէր վարձել էր 12 ֆայէտօն, որոնցից մէնի մէջ ինքն էր նստել, իսկ միւսների մէջ նստացրել էր զինուորական փողհարներին, շրջում էր այդպիսով ամբողջ քաղաքի փողոցներում։ Ոստիկանութեան թաղապետը փորձում է կանգնեցնել այդ օտարոտի և աղմկալի հանդէսը, խնդրում է օֆիցէրին արձակել երաժիշտներին և քաղաքի հանգիստը այլ ևս չը վրդովեցնել։ Բայց օֆիցէրը բաւական կ ո շ տ կերպով ոստիկանութեան պաշտօնեային պատասխանելուց յետոյ շարունակում է իր այդ գիշերվայ աղմկալի զբօսանքը, իր 12 ֆայէտօններով և իր զինուորական փողհարների խմբով»։

—

ԳԱՆՁԱԿԻՑ մեզ գրում են. «Քաղաքիս պրոգիմնազիայի տեսուչ պ. Լաստօչկին նշանակվել է Կուբանեան նահանգի ժողովրդական դպրոցների դիրէկտոր և ուրեմն շուտով հեռանալու է մեր քաղաքից։ Չենք կարող մեր շնորհակալութիւնը չը յայտնել այդ մասին ուսումնարանա...

է», վաղը Ս. Պետերբուրգի ուսանողներից ոմանք յօդուածներ կը գրեն ռուս լրագիրների մէջ հայերի սովից ու քրդի ձեռից քաշած տանջանքների ու հալածանքների մասին, նոցա կասեն՝ «բաւական է, հօտեցրիք, համը տարաք, բօշայութիւնից ձեռք վերցրէք» (նոյն պարոնի խօսքերը). միւս օրը «Մշակը» կը քարոզէ սէր ու միաբանութիւն այլադաւան ու լուսաւորչական հայ եղբայրների մէջ, նորա համար կասեն՝ «Մշակը» դաւաճանում է ազգին ու հաւատին (նոյնպէս)։ Ոչինչ էլ չես անի, ազգն է մեղք, նա է զրկվում, նա է կորչում, և ինչպէս չանես, չը գործես, երբ մէջդ ոյժ ես զգում. ի հարկէ չեմ ասում, որ մեզնից ամեն մէկս Հերքուլէսի ոյժ ունի և ամեն բան կարող է կատարել, բայց եթէ ամենքս միանանք և միասին գործենք, այն ժամանակ, հաւատացէք, որ ո չ ի ն չ մ ե ր ո յ ժ ի ց ը վ ե ր չ ի լ ի ն ի, ինչպէս քարոզում են մեզ շինծու ազգասէրները. Եւ ինչ կայ այստեղ, ասէք խնդրեմ, ոյժից վեր բան, մի՞թէ չորս կամ հինգ միլլիօն ժողովրդի համար դժուար բան է տարեկան գոնէ չորս կամ հինգ որդեգիրներ պահել փարիզի մէջ կամ եւրօպական մի ուրիշ քաղաքում. չեմ ասի, որ ամբողջ ազգը կարող է կամ միջոց ունէ անմիջապէս գործին մասնակցել, բայց մի՞թէ այդ չորս-հինգ միլլիոնի մէջ չեն գտնվի գոնէ երկու-երեք հազար անձինք, որոնք համակրեն և կարողանային օգնել գործին։ Իմ ասածը մի վերացական խնդիրք չէ, դա մի տեսական խնդիրք է, որի կատարումը կը տեսնէք ամեն մի քայլում. վերցրէք, օրինակ, ռուսաց ուեզդնօյի զեմստվօն (уѣздное земство), այդ գաւառական վարչութիւնը, դա մի հասարակութիւն է, բաղկացած ոչ միլլիօնատէր անդամներից, այլ տնտեսական հազարներից. ինչ՞ու այդ հասարակութիւնը ունի տարեկան 2—5 որդեգիրք գաւառական բարձր ուսումնարաններում, իսկ մենք, ռուսահայք հայերս, չունենք և ոչ մի թոշակաւոր որ և իցէ ուսումնարանում։ Մի՞թէ Թիֆլիսի պէս քաղաքը, որի կէսը հայեր են և որոց թիւը 40 հազարէն կանցնի, չէր կարող ունենալ գոնէ մի թոշակաւոր մի բարձր ուսումնարանում. նոյնը կարելի է ասել և այլ հայաբնակ մեծ քաղաքների վերաբերութեամբ։ Եթէ չեն ունեցել և չունեն, ոչ թէ նորա համար, որ հարկաւորութիւն չէ եղել կամ միջոցներ չեն ունեցել, այլ, կարծեմ, նորա համար, որ չէ եղել, չէ գտնվել մարդ, ինիցիատօր, որը հարց բարձրացնէր դրա մասին և հասկացնէր հասարակութեանը դրա անհրաժեշտութիւնը, իսկ եթէ գտնվել է յանդուգն մէկը, որը կամեցել է բերան բաց անել և խօսել, իսկոյն շինծու ազգասէրները խփել են խեղճի գլխին ասելով՝ «այդ դարդակ բան է, այդ մեր ոյժից վեր բան է»։

փարիզի ուսանողութիւնը հերքեց այդ խմաստակների դ օ գ մ ա տ ը և կազմեց իր ընկերութիւնը. նա իր շինութիւնը հիմնեց ոչ թէ այդ քրմների ուսման վրա, այլ իր ազգի օգուտը ճանչցող ու ցանկացող հայերի սրտի մէջ, համոզված լինելով, որ այդ հողը աւելի ամուր կը լինի և երկարատև։ Մի՞թէ նա, այդ ուսանողութիւնը սխալված է. ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ. ես հաւատացած եմ, որ բարի և ազգօգուտ գործը միշտ արձագանք կը գտնէ ճշմարիտ հայի սրտի խորքերում և ճշմարիտ հայը չի դանդաղի բարի գործին մասնակցել, որովհետև բարի գործը հայի յատկանիշն է։

Գուցէ գտնվեն անձինք, որոնք կասեն, թէ թէպէտ ուսանողաց սկզբունքը ինքն ըստ ինքեան գեղեցիկ է, բայց մենք ունենք ուրիշ պակասութիւններ, որոց առաջն առնելը աւելի անհրաժեշտ է, օրինակ, մեր ծխական և միջնակարգ ուսումնարանների թիւը շատացնել և նրանց դրութիւնը բարեկարգել։ Վախենալով որ նամակս չերկարի և չը շեղվեմ իմ նախագծից, ես չեմ համարձակվի երկար խօսել այդ առարկայի վրա, բայց կը խնդրեմ սիրելի ընթերցողից թոյլ տալ ինձ մի երկու խօսք ասելու վերև յիշած դատողութեան մասին։ Իմ կարծիքով մեզ համար նշանակութիւն չունի ուսումնարանների թիւը շատացնել, եթէ նրանք չեն ունենայ մի ամուր հիմք, մի հաստատ կազմակերպութիւն, մի խօսքով, եթէ նրանք երկարատև չենՙ Հազիւ կը պատահի, որ վերցնես մեր լրագիրներից մէկը և նրա մէջ չը կարդաս, թէ այս ինչ քաղաքում, կամ գիւղում տղայոց կամ օրիորդաց ուսումնարանը փակվել է և կամ նրա գոյութիւնը այնպիսի թշուառ վիճակի մէջ է, որ շուտով կը փակվի։ Ի՞նչ է դրա պատճառը, սիրելի ընթերցող. իմ կարծիքով, ի թիւս այլոց, գլխաւոր պատճառներից մէկն էլ մեր լաւ վարժապետներ և դաստիարակներ չունենալն է. ո՞վքեր են այդ վերջինները մեր տարրական ուսումնարաններում —գիմնազիօնի կամ հոգևոր ուսումնարանի 3-րդ – 4-րդ դասատնից դուրս եկած աշակերտներ (գուցէ բացառութիւններ կան)։ Նրանք գուցէ ունեն որ և իցէ գիտութիւն այս կամ այն առարկայի, բայց նրանք չունեն, ներվի ինձ ասել, մանկավարժական գիտութիւն և հմտութիւն։ Նրանք գիտեն, ասենք, օրինակի համար, թուաբանութեան չորս գործողութիւնները, բայց չը գիտեն ձևը, թէ ինչպէս պէտք է հաղորդել մատաղ երեխային այդ գործողութիւնների կատարումը, որ երեխայի փափուկ ուղեղը կարենայ հեշտութեամբ ըմբռնել ուսուցչի հաղորդածը. մանուկը միայն թութակի պէս սովորում է երկու-երեք տարի ինչ որ սովորեցրել են նորան և յետոյ թողնելով ուսումնարանը՝ շուտով մոռանում է այն։ Վերջապէս վարժապետը չունենալով այն հիմնական պատրաստութիւնը, որը հարկաւոր է մի ուսուցչին, նա չէ կարողանում ինքնինքը յարմարեցնել հասարակութեան, կամ հոգաբարձուների և կամ նոյն իսկ աշակերտների պահանջմանը. ծագում է տարաձայնութիւն, անբաւականութիւն, ուսուցիչը թողնում է ուսումնարանը, կամ նորան վռնդում են այնտեղից և այդպիսով ուսումնարանը փակվում է, որովհետև չը կայ ուրիշը, որ առաջինի տեղը բռնէ, եթէ պատահում էլ է՝ շուտով նորա հետ նոյն է պատահում։ Ուրեմն մենք միայն մեզ ենք խաբում. այսօր շինում ենք այն, ինչ որ վաղը պէտք է քանդենք, արդասիք չէ մնում տակը, կամ, լաւ է ասել, մնում է միայն բացասական արդասիք (отрицательный результатъ), որովհետև ամեն գործողութեան մէջ թէ շինութեան և թէ քանդման, մենք կորցնում ենք ոյժ, կենդանի ոյժ (живая сила)։ Այդպէս չի լինի, եթէ մեր ուսումնարանների մէջ վարժապետների տեղը կը բռնեն բարձր ուսում ստացած անձինք, որովհետև նախ քան նոքա բարձր ուսումնարան կը մտնեն, նոքա գիտեն թէ ինչ պայմաններ են դրվում նոցա, ինչ է պահանջվում նոցանից և նոքա կը պատրաստեն իրանց այդ պայմաններին, այդ պահանջները ճշտութեամբ կատարելու։ Նոքա քաջ ծանօթ լինելով փոքրիկ երեխայի ուղեղի նրբութեան ու փափկութեան հետ՝ կը գիտենան ինչպէս վարվել նորա հետ, ինչպէս զարգացնել նորան և ոչ բթացնել։ Վերջապէս, որ ամենագլխաւորն է, նոքա տարրական ուսման հետ կը սովորեցնեն երեխաներին մի որ և իցէ գործնական արհեստ, որով կը տան երեխային մի գործիք ապագայում իր ինքնուրոյն ապրուստն ունենալու. եթէ չեմ սխալվում, ամբողջ Եւրօպայում այս վերջին սիստեմն է ընդունված ամենաերևելի մանկավարժների կողմից։ Այո, այս բոլորը կանեն մեր աշխատանքով, մեր փողով բարձր ուսում ստացած հայազգի աղքատ

կան հոգաբարձու պ. Եսաեանցն։ Յոյս ունենք, ի հարկէ, որ պ. Լազարեանի յաջորդը նրանից վատ չի լինի, ինչպիսի բաղդ շատ անգամ ունի Գանձակը։»

—

Դարձեալ խնդրում ենք մեր բաժանորդներին, որոնք դեռ չեն վճարել «Մշակի» այս տարվայ փողերը, շուտով ուղարկեն մեզ իրանց վրա մընացած ապառիկները։

—

Ստացանք ԲԱԳՈՒԻ հայ-ուսուցչական համայնքից 103 րուբլ հետեւեալ նամակով պ. Աւագ Վարդանեանից։ «Բագուի հայ-ուսուցչական համայնքի մէջ Վանի հայերի կարօտութեան համար հանգանակված 103 րուբլ ուղարկելով ձեզ, խնդրում եմ հասցնել այդ փողերի նուէրը ուր հարկն է։ Մի և նոյն ժամանակ մեծ ուրախութիւն ենք յայտնում «Մշակի» մէջ հայկական միսիօնարական ընկերութիւն կազմելու մասին յարուցած ազնիւ մտքի վերաբերութեամբ։ Մաղթում ենք Աստուծոյ աջողութիւն այդ բարի դիտաւորութեանը։»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

«Polit. Corresp.» լրագրին Բերլինից գրում են հետեւեալը դեկտեմբերի 2-ից։ Այստեղ էլ, ինչպէս և ուրիշ տեղեր ամենքը ուրախ են, որ Դուլցինիօի հարցը վերջացաւ։ Այժմ ճշմարիտ է առաջ է գալիս յունական խնդիրը, բայց սրա և Դուլցինիօի խնդրի մէջ այն զանազանութիւնը կայ, որ առաջինի լուծումը նախատեսված չէ Բերլինի դաշնագրի մէջ։ 1879 թուականի Բերլինի կօնֆերենցիան ի նկատի ունէր թշնամի կողմերին առաջարկութիւններ անել և ոչ թէ վճիռներ կայացնել։ Այդ կօնֆերենցիայի մասին անհրաժեշտ է մտաբերել այն առանձին հանգամանքը, որ նրա կայացնելու համար առաջ Ֆրանսիան ձայն տուեց, իսկ յետոյ Անգլիան, որովհետեւ այն ժամանակվայ թիւրքասէր անգլիական կառավարութիւնը չէր կամենում Յունաստանին բարեկամ երեւալ, հետեւապէս կօնֆերենցիան մի տեսակ մրցման պատճառ դարձաւ յոյների բարեկամութեան վերաբերութեամբ։ Ֆրանսիայի առաջարկութիւնը յոյն-թիւրքական սահմանները որոշելու համար պաշտպանվեցաւ Անգլիայից, իսկ այս վերջինի առաջարկութիւնները Ռուսաստանից, բայց միջոց այս պետութիւններից ոչ մէկը չը մտածեց առաջարկութիւններ անել այդ որոշումները իրագործելու մասին։ Գլադստոնի մինիստրութիւնը անպատրաստ ձեռք առեց յունական խնդրին։ Դեռ եւս շատ քիչ են մեկնված դիպլօմատիական այն յարաբերութիւնները, որոնք եղել էին Գլադստոնի մինիստրութեան նըշանակվելու ժամանակ։

Աւելորդ չէ յիշել, որ այն ժամանակ Բերլինից գրում էին „Polit. Corresp.“ լրագրին, որ հազիւ թէ Պետերբուրգի մէջ համաձայնեն նորից բարձրացնել արեւելեան հարցը Գլադստոնի օգնութեամբ։ Համասլաւօնական կուսակցութեան մէջ խիստ շարժումներ սկսվեցան։ Բայց Պետերբուրգի հեղինակութիւն ունեցող շրջանները յայտնեցին, որ այդպիսի գործի սկսելը շատ վտանգաւոր է։ Գլադստոնի առաջարկութիւնը մերժվեցաւ թէ Ռուսաստանի և թէ Ֆրանսիայի կողմից։ Դրանից յետոյ անգլիական մինիստրութիւնը դիմեց այն պետութիւններին, որոնք ստորագրել էին Բերլինի դաշնագիրը։ Եւրոպական պետութիւնները յայտնեցին, որ յունական հարցը չեռնոգորիական հարցից առաջ պէտք է վճռվի, որովհետեւ չեռնոգորիական հարցի վճռելը որոշված է Բերլինի դաշնագրով։ Գերմանական կառավարութեան գլխաւոր կարծիքներն էլ նրանք են, որ Եւրոպայի համաձայնութիւնը Արեւելքի վերաբերութեամբ միայն Բերլինի դաշնագրի վրա պէտք է հիմնվեն։ Յունական հարցը չէ կարելի այնպէս վճռել, ինչպէս չեռնոգորիական խնդիրը։ Պետութիւնները կառաջարկեն Յունաստանին, որ նա չափաւոր լինի, իսկ Թիւրքիային, որ նա զիջումներ անի։ Ինչպէս երեւում է, եթէ պետութիւնները յետ կանգնեն Բերլինի կօնֆերենցիայի վճիռներից, յունական կառավարութիւնը ստիպված կը լինի պատերազմ յայտնել Թիւրքիային։ Մի այսպիսի բան Աթէնքից գրել էին „Standard“ լրագրին, որի թղթակիցը, պատմելով յունական թագաւորի ասած խօսքերը գերմանական դեսպանին, աւելացնում է, թէ յոյները համոզված են, որ եթէ Յունաստանը զրկվի եւրոպական պետութիւնների բարեկամութենից, դրա պատճառը իշխան Բիսմարկի ազդեցութիւնը կը լինի, որ կամենում է պաշտպանել Աւստրիայի փառասէր ձգտումները։ Յոյները Աւստրիայի փառասէր ձգտումներ անուանում են այն, իբր թէ նա կամենում է ընդարձակել իր երկիրը մինչեւ Էգէյեան ծովը։ Բայց այս ցանկութիւնը յոյները իրանց համար ի՞նչի են արգելք համարում։ Սրա պատճառն այն է, որ Աթէնքի մէջ ցանկանում են մի ժամանակ ընդարձակել Յունաստանը մինչեւ Էգէյեան ծովը և Կ. Պօլիս։

Այսպէս են մեկնում Գերմանիայի և Աւստրիայի հրաժարվելը յունական պահանջների պաշտպանելուց, որոնց հետեւանքը պէտք է թիւրք-յունական պատերազմը լինի։ Նրանք, որ երեւակայութիւններով են ապրում, չեն կարող Գերմանիայի և Աւստրիայի վարմունքը խաղաղութիւնը պահպանելու ցանկութեամբ մեկնել։

Լօնդօնի „Daily News“ լրագրին հաղորդում են Բերլինից, որ իշխան Բիսմարկ յունական խնդրի վերաբերութեամբ այն կարծիքի է, որ ձմեռվայ ընթացքում վըճռողական գործողութիւններ չը պէտք է սկսել և հարցը թողնել մինչեւ գարունքը։ Եթէ այն ժամանակ էլ Թիւրքիան զիջում չի անի, կարելի է ծովային ցոյց անել, կամ Թիւրքիայի դէմ ստիպողական միջոցներ գործադրել։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 դեկտեմբերի։ „Herold“ լրագիրը հաղորդում է. Լօզօվօ-Սեւաստօպօլեան երկաթուղու Սլավգորոդեան կայարանից մի քանի վերստ հեռու Շարուևօվին պատկանող տարայի մէջ, նոյն իսկ ճանապարհի գծի մօտ, Թագաւոր Կայսրի Լիվադիայից վերադառնալուց քիչ առաջ, գտնված են ռելսների տակ փորվածներ։ Կալուածատէր Շարուևօվ ինքնասպանութիւն գործեց։ Փորուածք անելու մէջ կասկածում են նրա որդուն, որ դեռ գտնված չէ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 դեկտեմբերի։ „Herold“ լրագիրը հաղորդում է. Տպագրական գործերի գլխաւոր կառավարութիւնը ուղարկեց ցենզուրական բոլոր վարչութիւններին մի շրջաբերական, որ բովանդակում է ճիշդ հրահանգներ ցենզուրական կանոնների գործադրութեան մասին։ Այդ հրահանգների նպատակն է աւելի կանոնաւորել ցենզուրայի և գաւառական մամուլի յարաբերութիւնները։

ԼՕՆԴՕՆ, 9 դեկտեմբերի։ Բելինգրիւի մօտ, Իռլանդիայի մէջ, երէկ երեկոյեան սպանված է կալուածական կապալառու Միւլլեր։ Մարդասպանները, թուով վեց մարդ, անհետացել են։ Սպանութիւնը մեկնվում է հողի մասին եղած վէճով։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 դեկտեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 95 ր. 37 կ., երկրորդ 92 ր. 75 կ., երրորդ 93 ր. 25 կ., չորրորդ 92 ր. 87 կ., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 224 ր. 50 կ., երկրորդ 218 ր. 50 կ., արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 62 կ., երկրորդ 90 ր. 40 կ., երրորդ 90 ր. 50 կ., ոսկի 8 ր. 5 կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ $24\frac{1}{2}$ պէնս, Ամստէրդամի վրա 124 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ $208\frac{1}{2}$ մարկ, Փարիզի վրա $258\frac{1}{2}$ Ֆրանկ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 դեկտեմբերի։ „Голосъ“ լրագրին Կ. Պօլսից հեռագրում են դեկտեմբերի 8-ից, որ այստեղ բերված են իբրեւ պետական յանցաւորներ և բանտարկված են Խօջօ-բէյ և Միրդիտների իշխան Պրենկօ։ Օդէսսայից նոյն լրագրին հեռագրում են, որ լրագրական լուրը „Правда“ լրագրի նորից հրատարակվելու մասին վաղաժամանակ է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 դեկտեմբերի։ Լրագիրները հաղորդում են, որ ֆինանսների մինիստրութեան մէջ, նոյեմբերի 23-ի Բարձրագոյն հրամանը կատարելու համար, մտադիր են աղի մաքսահարկը ոսկով չը վերցնել։ Այդպիսով մաքսահարկը 30% կը փոքրանայ։

ԼՕՆԴՕՆ, 8 դեկտեմբերի։ Նատալի նահանգապետը հեռագրում է. Տրանսվալի 5,000 բնակիչները վերցրին Գէյդելբերգ, հիմնեցին հանրապետութիւն, Կրիւգերին նախագահ նշանակեցին, Ժուբերին՝ պատերազմական հրամանատար։ Գծի վրա կռիւ չը պատահեց։ Երկրի հաղորդակցութիւնը Տրանսվալ կայանից ընդմիջված է։ Նահանգապետի ձեռքին եղած բոլոր զօրքերը ուղարկված են ուր հարկն է։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

երիտասարդները, որովհետեւ նոքա կը հասկանան, որ միակ մեր շարժառիթը նոցա ուսում տալու եղել է մեր կողմից սէրը, հոկայ զօրութիւնը, որը ամեն բարեգործութեան հիմքն է։ Նոքա չեն կարող մոռանալ այդ սէրը, վասն զի բարձր ուսումը չէ խանգարում, չէ փչացնում մարդուս բարոյականութիւնը, այլ ընդհակառակ, աւելի զարգացնում, աւելի կոկում է այդ յատկութիւնը, ուրեմն մեր սէրը վայելող անձը իրեն սրբազան պարտք կը համարէ երախտամոռ չը լինել, այլ ի բոլոր սրտէ կաշխատէ նոյն սէրը վերադարձնել մեզ ուրիշ ուրիշ ճանապարհաւ, մեր սերունդի ձեռքով։ Ահա մօտաւորապէս Փարիզի հայ ուսանողութեան հիմքը և այդ հիման վրա կառուցած ընկերութեան նշանակութիւնը։

Շատ կափսոսամ, որ չեմ կարող այստեղ տեղաւորել ընկերութեան կանոնադրութիւնը, դա արդէն տպագրված էր «Մշակի» էջերում և մասամբ վերջինիս շնորհով այժմ ընկերութեան անդամոց թիւը հասած է 94-ի. իսկ ժողոված փողի գումարը 1,500 Ֆրանկի. յուսամք, որ այդ թւերը կը տասնապատկվեն, վասն զի այժմ նոքա շատ փոքր են, որ կարելի լինէր գործը սկսել։ Եթէ ցանկացողք լինեն ստանալ աւելի հիմնաւոր տեղեկութիւններ ընկերութեան մասին կամ նորան անդամ գրվել, ես կը խնդրէի այդ պարոններին դիմել ընկերութեան նախագահ պ. Սիմէօն Ռաֆայէլեանին յետագայ հասցէով. Paris, 27 Rue Faubourg, St.-Jaques, Simeon Raphaëlian.

Բացի դրանից Փարիզի հայ ուսանողութիւնը մի ուրիշ գեղեցիկ գործ է սկսած, որը կրկին օգնութեան կը սպասէ, բայց այդ օգնութիւնը աւելի պէտք է սպասել մեր լրագրների մեծապատիւ խմբագիրներից և այլ հեղինակներից, քան թէ միւսներից, թէպէտ և այստեղ միւսների մասնակցութիւնը աւելորդ չեմ համարի, այդ գեղեցիկ գործն է ուսանողների հայոց ընթերցարան և թանգարան բաց անելը։ Ահա ինչ կը գրէ ինձ պ. Սիմէօն Ռաֆայէլեանը իր նամակի մէջ այդ ընթերցարանի մասին. «Ընթերցարանի և թանգարանի խնդիրը, ինչպէս պատիւ ունեցայ ձեզ, ազնիւ բարեկամ, յայտնելու, արդէն որոշված էր, այժմ կատարելապէս իրականութեան շրջանը մտաւ. Rue Feullantine, թիւ 47, բնակարան մը վարձեցինք տարեկան 600 ֆռանքի, երեք սենեակով. սենեակներէն երկուքը վարձով կը տանք մեր ուսանողներից ցանկացողներին, իսկ երրորդը պիտի լինի ընկերութեանս ընթերցարանը։ Ընկերութեանս ընթերցարանն տալով, ըսել չեմ ուզեր, թէ միայն ընկերաց պիտի յատկանայ սա, ո՛չ. զի սա ընդհանուր հայ գաղթականութեան համար բաց պիտի լինի, թէ սոքա լինին Փարիզ բնակող, թէ ճանապարհորդ։ Ընթերցարանը բաց պիտի լինի առաւօտեան 10-էն մինչ գիշերվան տասը։ Բնակարանը մեզ պիտի յանձնվի յունվարի 1-ին (ն. տ.), անմիջապէս պէտք եղած կահկարասիք պիտի գնեմք։ Մտադիր եմ ընթերցարանի բացման օրը հանդիսաւոր առնուլ, բոլոր փարիզաբնակ հայոց հրաւէր պիտի կարդամ, և մօտ օրերըս ալ լրագրաց միջոցաւ ազդարարութիւն մը պիտի ընեմ հրապարակական։ Շնորհապարտ կը կացուցանէիք զմեզ, եթէ վաղիւ ձեր նամակը «Մշակին» գրէիք, այս տեղեկութիւններն ալ ձեր ասելիքներու վրա աւելցնելով։ Եթէ կարենամք ռուսերէն և վրացերէն լրագրեր ալ ունենալ, օգտակար պիտի լինին, զի Փարիզ գտնվող վրացիք, ութ անձինք են, ռուսաց թանգարանէն գոհ չեն և դիւրաւ պիտի կարենամք մեր կողմը քարշել և շահիլ. հայք աւելի հեշտութեամբ կարող են կենակցել վրացոց հետ, քան թէ ռուսք»։

Ինչպէս ինձ յայտնի է Տաճկաստանի հայ լրագրաց խմբագիրները յօժարութիւն են յայտնել ուղարկել իրանց լրագիրները ուսանողաց ընթերցարանին, մինթէ մեր ռուսաստանի խմբագիրները խուլ կը մնան նրանց խնդրվքին և չեն հետեւի իրանց համազգի եղբարց բարի օրինակին. ո՛չ, ես համոզված եմ, որ պատուական «Մշակը» առաջինը կը կատարէ եռանդով մի հայ երիտասարդաց թախանձը և նրա օրինակին կը հետեւեն «Մեղու Հայաստանի», «Փշակի», «Փորձի», «Արարատի» և «Փարոսի» մեծապատիւ խմբագիրները։ Ի՞նչ կը նշանակէ մեր խմբագիրների և հեղինակների համար իրանց աշխատանքի արգասիքից մի մի օրինակ ուղարկել այդ նորաբոյս ընթերցարանին. ռուսաց առածը կասէ՝ «ամենքից մի մի թել—աղքատին շապիկ կը լինի»։ Թող չասենք, թէ այդ էլ դարդակ բան է, մեր ոյժից վեր է»։ Եթէ ամեն գործի, ամեն սկզբան այդպիսի վերնագիր մի տանք, այն ժամանակ միայն մի բան կը մնայ, որ մեր ոյժից վեր չի լինի—այն է պառկել ի գերեզման և քնել յաւիտենական քնով, դրա համար ոչ մի աշխատանք, ոչ մի զոհաբերութիւն հարկաւոր չէ. պառկեցիր հանգիստ գերեզմանի մէջ, փակեցիր աչքերդ, դադարեց սրտիդ բաբախումը և ամեն բան վերջացաւ, ոչնչացաւ քեզ համար՝ բարեկամ, ազգ, ուսանողութիւն, ընկերութիւն, ընթերցարան և այլն։ Բայց մինչեւ աչքերդ բաց են, ուղեղդ կը բանի, արիւնդ երակների մէջ կը հոսայ, մինթէ այն ժամանակ էլ այդ բոլորը քեզ համար ոչնչացած է, անհետացած է. էլ ի՞նչ զանազանութիւն կայ քո և գերեզմանում պառկողի մէջ.....

Կար ժամանակ, որ Փարիզի մէջ մենք ունէինք լրագիր (Մասեաց Աղաւնի), ունէինք ուսումնարաններ ([illegible] և Մուրատեան), ունէինք գիտնականներ (Թէոդորեան, Այվազեան, Գալֆայեաններ). այսօր ոչինչ չը մնաց մեզ նորանցից, բոլորն էլ ոչնչացաւ, անհետացաւ, գերեզման պառկեց։ Եթէ մինչեւ այժմ մնացել էր Փարիզի մէջ մի շինութիւն (Մուր. ուսումն. շէնքը), որի պատերին խորթ չէր թւում հայոց լեզուն, այժմ մեր անհոգութեամբ այդ շինութիւնն էլ գնաց մեր ձեռքից, այսօր նա էլ կը կորչի հայ լեզու լսելու իր քրոջ, Ամստերդամի հայոց եկեղեցւոյ օրինակին հետեւելով։ Եւրոպացին երբ մի քայքայված մատուռ կը գտնէ, մի խորտակված բերդ կործանի, իսկոյն նրա չորս կողմը պատ կը քաշէ, պահապան կը կանգնեցնէ, որ հնութեան յիշատակը չը կորչի, չանհետանայ. բայց մենք ունեցածը կորցնում ենք սառնասրտութեամբ, քանդում ենք մեծ աշխատանքով, կարծես թէ նա մեզ պարսաւանք է, ամօթ է բերում մեզ, իսկ նորի համար ասում ենք «դարդակ բան է, մեր ոյժից վեր է»։ Հայը կը վախճանվի Փարիզի մէջ, կամ նրան որդի կը ծնվի, քահանայ չը կայ, որ քրիստոնէական եկեղեցու կարգը կատարէ. կաթոլիկ պաթերն էլ չէ կամենում այդ կարգը կատարել, որովհետեւ մեռածը չէ արժանացել պապի հողաթափը համբուրելու, իսկ ծնեալը չը պէտք է դաւանէ նրա անսխալականութիւնը, այդպիսով մեռածը թաղվում է իբրեւ մի կենդանի (բայց ոչ իբրեւ մարդ. կռապաշտներն անգամ մի ծէս են կատարում իրանց մեռածի վրա), իսկ ծնվածը մեծանում է երկնքի թռչունի պէս առանց հաւատի և առանց կրօնի. մեր հաստափորներն էլ Երեւանի և Վաղարշապատի այգիների մէջ ճնճղուկներին ու ագռաւներին են քարոզում Գրիգորի հիմնած եկեղեցու դաւանութիւնը «Էհ, դարդակ բան է...»։

«Ողբամ զքեզ հայոց աշխարհ.....»

Կ. Մելիք-Բեգլարեանց